

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.26.7>

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ПОНЯТТЯ «КРИЗА» У ПОСТПАНДЕМІЧНУ ДОБУ

DECONSTRUCTION OF THE CONCEPT OF “CRISIS” IN POST-PANDEMIC AGE

Данилович К.Ю.,

*студентка IV курсу філософського факультету**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті авторка аналізує процес розвитку кризових явищ у суспільстві, виділяє головні підходи до формулювання поняття «криза» та різновиди кризових явищ. Криза як явище є відповіддю на потребу людськості у виживанні. Кризовість закладена у фундаменті природи людства. Людське існування пов'язується із зовнішніми конфліктами інтересів і з внутрішніми протиріччями в людській онтології. Криза певний еволюційний рушій, який допомагає людству розвиватися. У той же момент криза сприяє не лише еволюції, а й певною мірою моральній деградації, адже під час кризових явищ ми ставимо в пріоритет найбільш вигідне рішення, а не найбільш прийнятне. Криза не може бути охарактеризована прикметниками «позитивна» чи «негативна», оскільки будь-яке кризове явище всередині самого себе розділяється на ці дві конотації. Кризовість внутрішнього буття ретранслюється у кризовість окремого політичного тіла: як людина переживає внутрішній конфлікт з зовнішнім світом, так і існування будь-якого державного утворення вже є посяганням на реальність іншого державного утворення. Для вирішення міждержавних криз ми або приймаємо правила гри світового порядку, або підпорядковуємося одному глобальному гегемону. Криза сприяє творенню порядку, як ми побачимо далі. Коронавірусна криза змушує переосмислити не лише наші підходи до визначення поняття «криза», але і її сутнісні характеристики, сфери її впливу. COVID-19 став кризовою подією небачених масштабів, як за своїм економічним впливом, так і за статистичними показниками. Авторка оцінює вплив пандемії, як однієї з ключових криз третього тисячоліття, на концепт «криза» взагалі та виводить власне формулювання поняття «криза». У статті окреслені такі ознаки кризи третього тисячоліття, як всеохопленість, всепроникність, неочікуваність (тією ж мірою, що і передбачуваність). У висновку авторка вбачає кризу третього тисячоліття як потужний механізм творення світового порядку.

Ключові слова: криза, кризове явище, світовий порядок, міжнародні відносини, COVID-19, пандемія

The author analyzed the process of development of crisis phenomena in society, identified the main approaches to the formulation of the concept of “crisis” and the types of crisis phenomena in this article. The crisis as a phenomenon is a response to humanity’s need for survival. Crisis is embedded in the foundation of human nature. Human existence is associated with external conflicts of interest and internal contradictions in the human ontology. The crisis is a certain evolutionary driver that helps humanity develop. At the same time, the crisis contributes not only to evolution, but also to some extent to moral degradation, because during crises we prioritize the most advantageous solution, not the most acceptable. Crisis cannot be characterized by the adjectives “positive” or “negative”, as any crisis phenomenon within itself is divided into these two connotations. The crisis of internal existence is retransmitted into the crisis of an individual political body: as a person experiences an internal conflict with the outside world, so the existence of any state entity is already an encroachment on the reality of another state entity. We either adopt the rules of the world order or submit to one global hegemon to resolve interstate crises. The crisis is contributing to order, as we shall see. The coronavirus crisis forces us to rethink not only our approaches to defining the concept of “crisis”, but also its essential characteristics, its spheres of influence. COVID-19 has become a crisis event of unprecedented proportions, both in terms of its economic impact and in terms of statistics. The author assesses the impact of the pandemic, as one of the key crises of the third millennium, on the concept of “crisis” in general and derives her own formulation of the concept of “crisis”. The article outlines such signs of the crisis of the third millennium as comprehensiveness, permeability, and unexpectedness (to the same extent as predictability). In conclusion, the author sees the crisis of the third millennium as a powerful mechanism for creating a world order.

Key words: crisis, crisis phenomenon, world order, international relations, COVID-19, pandemic.

Постановка проблеми. Тисячі років тому, коли людство лише розпочинало свій розвиток, його дії були очевидні й прості, а причина будь-якого кроку одна – *виживання*. Виживання змусило людину створити науку, виживання кинуло

суспільство в політичний дискурс, виживання змусило шукати *réservoir commun*.

Виживання – це достатньо вузьке поняття, котре слід розглядати в контексті конотації *рушійної сили*. Виживання людини – це лише складовий

елемент куди ширшого й водночас неокресленого та неідентифікованого поняття «криза». Потреба в людському виживанні виникає насамперед у «кризі» – відпочатковій неусвідомленій конфронтації між внутрішнім світом людини, її потребою в існуванні та зовнішнім світом, який тлумачить людину як природного хижака.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Термін «криза», як і більшість засадничих понять нашого західного мислення, походить з давньогрецької і позначає «момент рішення» – як поворотний момент, так і вирішення цього моменту. Тобто «криза» об'єднує в собі як хаотичне, дезінтеграційне «начало», так і екзистенцію впорядкованості, систематичності. Кризовість закладена в фундаменті природи людства. Людське існування пов'язується не лише із зовнішніми конфліктами інтересів (починаючи архаїчним «Я – Природа», завершуючи Холодною війною ХХ ст. чи падінням житлових ринків 2007–2008 рр.), а з внутрішніми протиріччями в людській онтології. Влучний вислів Томаса Гоббса «Людина людині вовк» перетворюється на момент осягнення кризовості людської цивілізації у «Людина сама собі вовк».

Аналізуючи герменевтико-феноменологічні підходи до визначення криз Гусерля, дослідник Е. Кальницький у своїй статті наводить кілька класичних визначень кризи: «Под кризисом также можно понимать и опасную ситуацию, которая требует серьезного внимания, и определенный этап в последовательности событий, при котором тенденция всех будущих сюжетов в какой-то степени определяется как поворотная точка; и как состояние нестабильности или опасности в социальных, экономических, политических и международных вопросах» [1].

Згадує про кризу як зіткнення двох цивілізацій на стику епох Х. Ортега-і-Гассет: «...не слід ідеалізувати сучасну кризу, пояснюючи її як конфлікт між двома кодексами моралі чи двома цивілізаціями – однією, що хиріє, і другою, що світає» [2].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження деконструкції поняття «криза» у постпандемічну добу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ХХ столітті найбільш яскравими були теорії щодо зіткнення різноманітних соціальних інтересів як фундаменту соціальних криз. Будь-яка спільність, на думку тих же марксистів чи Франкфуртської школи, є ареною нерівності, яка й породжує конфлікти, згодом – соціальні зміни, і насамкінець – нові проблеми, які знову породжують кризи [3].

Джо Огункоя у своїй праці «Неминучість кризи в існуванні людини» захищає тезу: людський розвиток інфільтрований у здатність приймати рішення для подолання проблем [4]. Криза сприяє

не лише еволюції, а й певною мірою моральній деградації, адже під час кризових явищ ми ставимо в пріоритет найбільш вигідне рішення, а не найбільш прийнятне [5].

«В умовах кризи ми дозволяємо собі робити те, про що інакше ніколи б не думали. У режимі постійного вибору ми нещадно обираємо серед людей, щоб допомогти тим, хто має найкращі шанси на виживання. Заради порятунку життя навіть найуважніший єврей може порушити суботу. Але якщо життя завжди під загрозою, а ми завжди в кризі, то ми завжди повинні робити те, що, як вважає мораль, є неправильним. Якщо ми завжди в режимі вибору, то ми завжди повинні вибирати сильних перед слабкими, тому що вони мають більші шанси отримати користь від нашої допомоги».

З таких міркувань, якщо людство приречене на кризу, то людям науки залишається лише шукати способи її подолання. У сучасній філософській та суспільно-політичній думці є два підходи до терміна «подолання», а відтак і два підходи до визначення конотації кризи – позитивний і негативний [6].

Західняки А.М. Штангрет, Р. Хіт, К. Макконелл, С. Брю та ряд вітчизняних дослідників ставляться до криз наче до руйнівного впливу на людську трудову діяльність. На їхню думку, подолання кризи тотожне поверненню до старої стабільності через нові методи й механізми вирішення кризи.

Протилежність «західному баченню» презентує думка В.О. Василенка, В.Г. Сибірякової, Т. Гренца, Ю.В. Яковеця і ще низки науковців, які вважають кризу переломним моментом із апріорі позитивними результатами в перспективі.

Якщо поміркувати детальніше, то як позитивний, так і негативний підходи по суті визначають одне й те ж: різка зміна усталеного світовідчуття призводить до вироблення нових механізмів подолання труднощів й утворення / перетворення цілком нового продукту / порядку / реальності. На нашу думку, неможливо для поняття криза використовувати прикметники «позитивна» чи «негативна», оскільки будь-яке кризове явище всередині самого себе розділяється на ці дві конотації. Розрізняти методи вивчення криз – марна справа.

Під час будь-якого типу криз, на думку вченого В. Верндського, завдання науки стати опорною точкою для розгубленого суспільства [7, с. 145]. Нейтральна позиція науки пояснюється необхідністю збереження її безперервності, що є запорукою розвитку суспільства попри всі кризові явища, особливо на стику епох [7, с. 149].

Ще одна «класифікація», яку пропонують нам вчені, добре прописана в роботі А.М. Ткаченко та Ю.В. Калюжної. Вона зводиться до джерел походження кризи: об'єктивних та суб'єктивних [6]. У роботі описані підходи до визначення саме

економічної кризи, але ми цілком можемо їх ретранслювати на всі поняття кризи загалом. Об'єктивні чинники співвідносяться з необхідністю модернізації, продукування нових рішень умовами певної кризової ситуації (природної, техногенної тощо), а суб'єктивні чинники походження кризи зводяться до психологічних джерел змін – поведінкова стратегія, психотип окремої людини тощо. Ця класифікація, на наш погляд, більше релевантна, тому що зводиться до людської дієвості, відповідаючи на принципове питання: *що залежить від людини, а що ні*. Коли ж ми говоримо про загальний людський фактор, який не може залежати від кожної окремої людини, а є лише випадковою сукупністю усіх імпліцитних та експліцитних обставин – класифікація знову втрачає сенс. Початок Першої світової війни був спричинений як об'єктивними чинниками напруги світового порядку, так і цілком суб'єктивним збігом обставин. Можна сказати, що приводом для першої найкровопролитнішої війни в історії став сендвіч, та чи не звучить це абсурдно? Об'єктивні і суб'єктивні чинники йдуть поряд, коли ми говоримо про *кризу*. Межа між цими чинниками дуже нетривка.

Коли йдеться про міжнародні відносини, то впорядкованість певної світової системи залежить як від об'єктивних, так і суб'єктивних чинників окремих політичних акторів. Біполярний світовий порядок минулого століття творили Труман і Сталін чи загальний закономірний політичний та ідеологічний процес, який описував ще Гантінгтон, говорячи про зіткнення глобальних цивілізацій на стику своїх внутрішніх культур? Відповіді на це питання насправді немає і бути не може, виходячи з базових принципів ефекту Едіпа у політиці: будь-яке наше міркування вже буде суб'єктивним впливом на об'єктивні аналітичні чи методологічні фактори.

Це міркування показує внутрішню діалектику будь-яких кризових явищ. З одного боку, саме намагання попередити кризу вже призводить до її реалізації. З іншого, про що писав і Ж. Бодріяр, – криза породжує неймовірний соціальний, економічний та культурний вибух, і чим більша криза – тим більший цей поштовх до розвитку. Усе, що втрачено, має бути відновлено у той самій кількості. Але у той самий момент, коли суспільство перенасичується своїми здобутками – вибухає нова криза [6].

Традиційним вважається поділ за полем поширення криз: економічні, політичні, соціальні, культурні поля тощо. Поділ також є дуже умовним, адже криза не обмежується лише якоюсь однією сферою. Згадаймо *Світову фінансово-економічну кризу 2007–2008 років*. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, вона призвела не лише до економічного занепаду, втрати робочих місць, а й до соціальної фобії й нетолерантності до мігрантів,

їхньої культурної сегрегації. Соціальні чинники часто стають причиною політичних проблем, а політика зумовлює ринкові коливання економіки. Однак навіть за наявності всіх вихідних даних, як це не парадоксально, ми рідко коли можемо спрогнозувати кризу, а якщо і прогнозуємо, то отримуємо зовсім не те, що передбачали. У разі Світової кризи 2007–2008 років були всі сигнали того, що житлова бульбашка лусне, однак усі економісти разом стали сліпими та глухими до цих сигналів і лише одиниці били на сполох.

Кризовість внутрішнього буття ретранслюється у кризовість окремого політичного тіла: як людина переживає внутрішній конфлікт з зовнішнім світом, так і існування будь-якого державного утворення вже є посяганням на реальність іншого державного утворення. Конфлікти між державами лежать у природі їх існування. Для вирішення міждержавних криз ми або приймаємо правила гри світового порядку, або підпорядковуємося одному глобальному гегемону. Криза сприяє творенню порядку, як ми побачимо далі.

Коронавірусна криза змушує переосмислити не лише наші підходи до визначення поняття «криза», але і її сутнісні характеристики, сфери її впливу. *COVID-19* став кризовою подією *небачених масштабів*, як за своїм економічним впливом, так і за статистичними показниками. Дехто вже порівнює його з чумою. Втім, як відомо, під час чуми не було глобалізації та інтернету: *«Світова цивілізація переживає загальну кризу. Подальший розвиток без дуже серйозних змін неможливий»* [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Криза *COVID-19* зламала наявний світовий політико-економічний порядок і дала нам змогу переосмислити всі кризи-попередниці. Отже, слово «порядок» нині можемо визначити ключовим критерієм відсутності кризи. З огляду на висловлені зауваження пропонуємо надати таке визначення інноваційному різновиду глобальної кризи: *«Криза – це суттєва зміна наявного порядку внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників, яка охоплює так чи інакше всі сфери людського життя»*. Сучасна криза – це не лише про політику, економіку чи соціально-культурну деградацію. Криза третього тисячоліття всеохоплююча і всепроникна, неочікувана або ж цілком передбачувана, хоча останнє доволі сумнівно внаслідок людської обмеженості та необачності. Сучасна криза охоплює більш як одну чи дві цивілізації. Сучасна криза змінює внутрішньо людей усіх без винятків цивілізаційно-культурних приналежностей, переінакшуючи їхню людськість. Криза третього тисячоліття – потужний механізм творення світового порядку, за яким ми маємо унікальну можливість спостерігати прямо зараз. Порівняти її

силу можна хіба що з промисловими революціями. І якщо зазвичай четверта промислова революція пояснюється через поєднання машинного й автоматизованого виробництва з якнайменшим втручанням людини, то нашу кризу третього тисячоліття можна пояснити через зіткнення індивідуалістського буття людини, якого вимагає інстинкт самозбереження, з глобалізаційними

процесами нашої доби. Людина третього тисячоліття у всіх сферах суспільної реальності змушена постійно жити з напруженим очікуванням втручання у власний простір. Врешті, створюється найвидатніший симулякр сучасної епохи: живучи в полоні соціуму й глобалізації, ми вважаємо себе індивідуалістами, які все очікують того самого полону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кальницький Э.А. Кризис человечества: герменевтико-феноменологический анализ. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 1. С. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2017_1_9.
2. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813>.
3. Ишицука Ш. Понятие природы у Лукача и Гуссерля. *Философия и человек*. Москва : Высшая школа, 1993. Ч. II. С. 224–227
4. Ogunkoya Jo. The Inevitability of Crisis in Human Existence. *Lwati: A Journal of Contemporary Research*. 2009. Vol. 6. No. 1.
5. Levin Yuval. The Crisis of New Life. *The New Atlantis*. 2004-2005. URL: <https://www.thenewatlantis.com/authors/yuval-levin>.
6. Ткаченко А.М., Калюжна Ю.В. Криза: сутність, класифікація та причини виникнення. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1(2). С. 122–126.
7. Володимир Іванович Вернадський і Україна [Текст] / Нац. акад. наук України, Коміс. з наук спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т історії України. (Вибрані наукові праці акад. В.І. Вернадського ; Т. 1 ; кн. 2) / голова ред. кол. О.С. Онищенко ; ред.: Л.А. Дубровіна, А.Г. Загородній ; уклад. О.С. Онищенко. К, 2011.
8. Бодріяр Ж. Доля енергії. Прозорість зла. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3413/3426>.
9. Данилов А.Н. Глобализм, регионализм и современный трансформационный процесс. *Социологические исследования*. 1998. №9. С. 12–17.